

Mészáros Dezső kő-világa

„*Mélységes mély a múltnak kútja*” a plasztikai alkotó munka évezredes törtérijában, miként az emberi vagy embertől független teremtés folyamatában, a történelemben is: a kőből pattintott szerszámok, az agyagból és sárból formált *idolok* lehetnek valójában emberi létünk első, általunk „írott emlékei”. *Jelek*, amelyekből olvashatunk.

Ebben a bizonyára végtelen alkotó és teremtő folyamatban talán az egyik legnagyobb és máig érvényes *fordulat* az lehetett, amikor a „pattintott és a formált” tárgyalakítás kényszere mintegy „fordítva” érvényesült: a meglévő és talált természeti elemek önhaszú „formaképzése” az elvonással tovább alakult. Amikor a kötömbből valamely kényszer vagy sugallat hatására „emberi természet” formálódott tehát: az agyagból való egybeképzés mellett és után — nyilván a maradandóbbnak ítélt és kőből megkísérelt építés hatására — megjelent az említett „absztrakció”. Az *amorfból* mind kegyetlenebb erőfeszítéseket követelő munkával az emberi feladat és szellem számára „*morfémát teremteni*” — úgy tűnik, a létben és fejlődésben ugyan-csak nagy pillanatot, az ige vált testté tehát.

A kőből készített és emberi feladatokhoz, emberkézhez és emberi szellemhez simuló szerszámokat, az őskori sírok nyílását óvó zárólapokat, Polüfémosz barlangjának nyílászáró köveit ebben a gondolatkörben az első plasztikai alkotásoknak kell tekintenünk. A valóságos vagy virtuális haszon reményében készített apróbb-nagyobb „térelemek” hatalmas és bizony izzadásgonos alkotói erőfeszítés, egyben szellemi kényszer megkövült emlékművei. Talán az első végleges, végletes és véres alkotásteremtés „*tárgyi szemiózisa*” ez az emberi történelem során. Korántsem csupán Gilgames akaratából, de Gilgames és a hozzá méltó társak kezemunkája nyomán lettek keményebbek a fegyverek, emelkedtek a városfalak. Riadtan képzelem el az akarat és az erő egybehangzó kettősségéből, eleven szimbioziséből született alkotások megteremtésének folyamatát: a méretek és a felületek, a „*morfémák szemiózisa*” egyaránt lenyűgöző.

És bár a természet nem csupán anyagot, de a maga eróziós munkáját felmutató mintegy „ötleteket” is adott, és hasonlóképpen sugallta szinte a „*formateremtés*” végtelen számú lehetőségeit — az ember szerepe itt talán mégis kivételesnek állítható. És az a pillanat, amikor egy-egy a maga belső látásával is megáldott alkotó az alaktalan kötömbben meglátta az elképzelt formát és az „elvonással” hozzálátott ennek a formának kibontásához — nos, ez a pillanat az akarat és erő nászának művészi eseménye volt. „*A kő vezeti a kezét*” — vallja Mészáros Dezső, de ebben a nászban a szem és a szellem meghatározó erő — a többi már „csupán” szívóosság, akarat és szakmai hozzáértés, türelem kérdése lehet, bár ez utóbbi „csupánok” sem másodlagosak.

Az efféle nászok percnként ismétlődnek életünk során — a legszerencsésebb érintkezésekben a valóságos nászokkal egyenértékű események: ha az alkotó munka valóban nemesít, az alkotás tárgya maga is megnemesül.

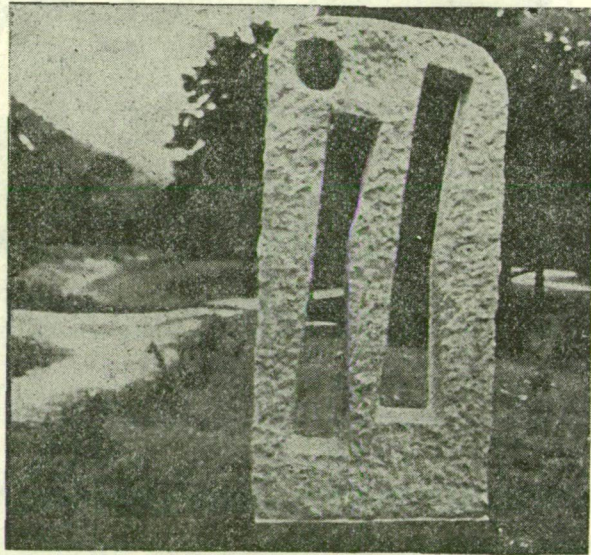
Mindezek felett akkor tűnődöm el, amikor az egykori szegedi címfestő segéd, később a Derkovits-kollégium ösztöndíjasa — itt Kmetty János, Kállai Ernő felfedezettje, Beck András, Pátzay Pál és mások tanítványa —, az 1952-től kiállító, Munkácsy-díjas szobrász, Mészáros Dezső esztergomi, dö-

mősi és visegrádi szoborkertjeiben sétálgatok, akár a visegrad-szentgyörgypusztai „Áprily-völgy” kertjének szabadtéri műhelyében alakuló alkotásokat és a köröttük pihenő ősi faragószerszámokat nézegetem. Hiszen ennek a kemény és ellenálló kőanyagokból alakított formavilágnak szellemi rokonsága leginkább az említett ősi plasztikai erőfeszítések szülőttei között található. Amikor eleink már nem csupán a kapottat és meglévőt használták a maguk mindennapi vagy kultikus céljaira, hanem mindebből alakítottat teremtettek, a maguk képére hasonlították vésővel és kalapáccsal — és mi minden-
nel még! — a természet ajándékait. Faragtak, véstek és pattintottak, csiszoltak, hogy megtörjön a fény — ködbevesző dallamokat sugallt a kő.

Így a művek közléről és távolról egyaránt inkább a művészt mutatják, a nászt — és aligha, vagy csupán módfelett áttételesen egy-egy „kívülről érkező” sugallatot. Ezekben a kőformákban a szobrászat aligha vállalhatja köznapien a mai plasztika szokásrendszerét. Az „emlékfelmutató” vagy éppen „díszítő” szerep az ily forma alkotásokban csak mintegy „virtuálisan” érvényesül. A szobrok — idolkok, totemek, negatív áttörésekkel formált térplasztikák — elsőképp az alkotásuk fogantatásában és folyamatában főszereplő szobrász személyiségét sugallják, az „akció” pszichikai indítékait és menetét, másodjára a formák „spontán ősiségét” talán.

A „művek közléről” így inkább a „művész közléről” megközelítési lehetőségét kínálja, hiszen ez a plasztikai világ egyedeiben aligha leírható. Összességében és darabjaiban egyaránt az „önfelmutatás tárgyi realizációja” ez, a szobrok egy következetesen kemény gondolkodással és teremtő szándékkal párosult emberi munka „emlékművei”. De korántsem valamiféle köznapi exhibicionizmus szülőttei, tárgyi világukban és „üzeneteikben” a bartóki parabola — a legősibb születő új kényszerparancsa — a legkézzelfoghatóbb módzatokban, mai szobrászatunkban talán a legegyszerűbb, ugyanakkor e leginkább ihletett-ihlető formákban érvényesül. A „kőből formált tárgy, térelem” ebben az alaktanban aligha „mesél”, jobbára belső sugallatokat idéz és teremt. Elhagyta már a maga könnyen érthető, felszínen csillogó és szinte didaktikus „mezét”, valóságos és szellemi „kosztüm” ezeken a szobrokon már nem látható.

De fel-feltűnik nem csekély indulat, aszkézis és erő — az alkotónak minden valószínűség szerint meg kell járnia többször gondolkodása és a gondolkodás tárgyi megvalósulásának pokolbugyrait — a „hűvös, tiszta formák” nem csekély hőfokú geotermikus erők egykori jelenlétéről vallanak, akár a fosszilis lávamezők. A szobrász elsőképp teret lát a kötömb körül, a kötömbben katartikus feszültségeket, a „természetet” belső és külső lehetőségeit a tárgyi alkotás során. Az alakzatok súlypontját és súlyvonalait. Az így készült plasztikai mű előzetes „rajzi megformálása” aligha elképzelhető, a térformák a maguk véglegességét csupán alakulásuk folyamatában nyerik el, és ebben a folyamatban tárgyasul szinte az alkotó szellemének napi állapota — dinamikus feszültségek egyenlítik egymást „nullpontra” akkor, amikor megáll a kalapács egy-egy megformált kötömb körül. Amikor „elérkezik a csend” a szótlan háborgások után. Boldogság érinti a szobrászt az elért szellemfennsíkokon — a környezet befogadja a nyugalmát elnyert alkotást. A fák és a madarak, a föld és az ég, a tér és a levegő ezeket a formákat a természet műveinek ismerik el, és hasonlóképpen a járókelők. Abban a formában, hogy olykor észre sem veszik jelenlétüket, úgy fogadják el őket, miként egy sziklatömböt vagy fatörzset sétáik során. „Emberi alkotásnak” csupán a szoborkertekben tűnnek Mészáros idolkjai, amikor „török

kopjasírt” vél beléjük látni az esztergomi vár dombhajlatának látogatója, a negatív formák geometrikusabb indíttatású sora mintegy „vezeti őt” a dömösi patakparton, a háborúkbán őrlődő gótikát, Mátyás reneszánsz világát idézik a visegrádi nyári palota terének kőművei.

A megszokás köznapi tudata mindenkor szellemi kapcsolatkötetést keres, a legközvetlenebb lehetőségeket — és ezek többnyire mesélők, historikusák. A „couleur locale” elsőképp a színhelyek szelleméhez köti a szobrokat, a tágabb kapcsolatok, a levegővel és az éggel, a fákkal és a mező hajlataival való korrespondenciák, az így létesült „csend” csak ritkán mutatkozik meg a szobrokkal való találkozások során. Egyelőre — úgy tűnik — ebben a megszólalásban is „szebbek az arany karikák”, de ahogy az alkotó munkában, úgy az elkészült alkotás felmutatásában is megmutatkozik a szobrász már-már hősies aszkézise: valamiféle tragikus csend és fenség lebegi körül Mészáros idolkait. Szűszüphósz igézete.

Ehhez a plasztikai és alkotói világhoz hasonlítható idézetek a törzsi művészet egykori spontán alkotásaiban és az európai plasztika modern szellemű alkotói folyamataiban találhatók, de az eredmény a lexikonokban fellelhetőkhöz mégsem áll közel: jellegzetesen és majdhogy „kelet-európai módon” heroikus plasztika ez — egy-egy alkotás felmutatja mindazt, ami másutt és ma aligha átélhető. A kínokban alakult kötömb egy kissé „mégisfelmutatás” — a sors és a történelmi erőziónok fölött aratott személyes győzelem bizonyítékaként is értelmezhető, bár ez a sugallat aligha az elsődleges tudati mezőkben érvényesül.

Kell ehhez Mészáros korábbi alkotó periódusainak ismerete, a nem kevés portré és kőszobor (pl. a *Lány macskával*) a római ösztöndíjas hónapok kőplasztikai előtt, a görögországi út „katarzisért” követőn. A „váltás” (magam a megtalált egyedi útnak nevezném) a hatvanas évek végén, akár a „minőszi kultúrával” való találkozás emlékfeldolgozása során következett, formavilága pedig a tájak szellemével talált ihlető kapcsolatot. Egy kissé az évezredes plasztikai fejlődés gyorsult fel Mészáros szellemi és tárgyi önformálása során: az egykori szegedi üstház agyaggal való kikapasztásától a mai idolkáig.

Kezét ma már a kő vezeti, szellemét pedig a kőbe zárt sugallatok. A szellem és a kéz, nomen a kő kapcsolatából eleven és önálló alkotói világ született, a művek a gondolat és a tett, a hit és az erő, a statikus formákká lényegült dinamikus sugallatok monolitjai.

A szegedi szomszédasszony agyagból formált portrészobráról ehhez a formavilághoz hosszú út vezetett, a szobrász Szegeden alkotásaival több ízben bemutatkozott. Őrzi és ápolja a szülővárosával való ihlető és termékenyítő kapcsolatot — bár a hegyek karéja és a völgy csendje, a teremtés ihlete mégiscsak Visegrádhoz köti. Szeged világa úgy él benne tovább, miként a fű zöldül talapzat nélküli idolkái körül, miként a hó lepi el e kövek hajlatait. Akár egy őszi falevél egy-egy kőkútja peremén: feltűnik, majd eltűnik megint.

Alkotásait örömmel vállalják magukénak az évszakok. A kő megőrzi ittjártunk nyomát — a szobrász is így tesz az ifjúkor emlékeivel.

BODRI FERENC